

BURSA'NIN TARİHİ MAHALLELERİ II

HOCATAŞKIN, KURTOĞLU, MEYDANCIK, NAMAZGAH, YEŞİL

TÜRK İSLAM ESERLERİ MÜZESİ

Asuman TÜRKMEN*

Yapının Mimari ve Süsleme Özellikleri

Çelebi Mehmed (1413-1421) döneminde Bursa şehri planlı bir şekilde doğu kesimine doğru genişlemiş, cami, türbe, hamam, medrese ve imaret gibi yapılar Gökdere'nin doğusuna inşa edilmişlerdir. Çelebi Mehmed külliyesi için yine Gökdere'nin doğusunu seçerek bir yükseltiye oturtmuştur. Bu seçim aynı zamanda geleneksel stratejiye bağlı kalarak eskiden beri süregelen bir düşüncenin devamı niteliğindedir. Amaç külliye'nin etrafında yeni yerleşim alanının oluşumunu ve şehrin genişlemesini sağlamaktır.

Çelebi Mehmed, cami/zaviye, türbe, imaret ve medresesinden oluşan külliyesini günümüzde "Yeşil" adıyla anılan mahallede, Yıldırım'dan daha yüksekçe platonun üzerine yaptırmıştır. Mimar Hacı İvaz Paşa tarafından 1419-21 tarihleri arasında inşa edilen ve 1424'te II. Murad döneminde tamamlanan Yeşil Külliyesi, mimari ve bezeme zenginliğinin yanında dönemin ekonomik, siyasi ve kültürel yapısını da yansıtmaktadır. Yeşil Külliye yapıları aynı zamanda Fetret devri sonrası Osmanlı Devletinin gücünün bir ifadesi şeklinde yorumlanmaktadır. 1402 Ankara Savaşı'nda Bayezid'in Timur karşısındaki yenilgisi Osmanlı'da bir kargaşa dönemi başlatmıştı. Timur ve ordularının yaklaşık sekiz ay süren işgalinden sonra Anadolu'yu terk etmesini izleyen ilk on yıl Bayezid'in oğulları arasındaki taht kavgaları ile geçmiş ve nihayet I. Mehmed'in gücü tek elde toplaması ile kargaşa son bulmuştu. Bu Osmanlı Devleti'nin adeta ikinci kuruluşuydu ve I. Mehmed bu dönemin günümüze kadar yansıyan gösterişli bir simgesi olarak Yeşil Külliye'yi inşa ettiriyordu. Büyük bir yenilgi ve arkasından gelen karanlık döneme rağmen Anadolu ile Semerkant arasında kurulan kültürel bağlantının oluştuğu ve beraberinde bazı

gelişmeleri de getirdiği yadsınmaz bir gerçek olmalıdır.

Yeşil Külliyesi bünyesinde, caminin batısında bulunan ve günümüzde Türk İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılan 1419 tarihli Yeşil Medrese plan olarak Anadolu Selçuklularının açık avlulu medreselerinin bir devamı niteliğindedir. Medrese, kare planlı bir avlu etrafında sıralanan bir ana eyvan/dershane ile iki yan eyvan, 13 hücre/öğrenci odası ve bir tuvaletten oluşur. İnşa malzemesi taş ve tuğladır. Açık avlulu, dört eyvanlı medrese tipinin uygulandığı yapıda, ortada mermer havuz bulunan avlunun güneyine, dışa kare biçiminde çıkıntı yapan derhane eyvanı; kuzeyine giriş eyvanı; doğu ve batıda ise hücrelerin arasına birer küçük yan eyvan yerleştirilmiştir. Sivri kemerli, derhane eyvanının üstünde üçgen kuşak geçişli bir kubbe bulunurken; yan hücreler aynalı tonoz, sivri kemerli giriş eyvanı ise çapraz tonoz örtülüdür.

Medresenin avlusu ana eyvanın bulunduğu güney bölüm dışında üç yönden revakla çevrilidir. Sivri olan revak kemerleri, devşirme sütunlarının üzerine oturur ve revak birimlerinin çoğunun üzerinde kubbeler bulunur. Diğerlerinden daha geniş tutulan yan eyvanlar ile giriş eyvanına isabet eden revaklar ise, dilimli kemerleri ve çapraz tonoz örtüleri ile diğerlerinden ayrılarak avludaki dört eyvanlı kurgunun algılanmasını kolaylaştırır.

*Okutan, Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Resim 1- Avlu girişi

E.H. Ayverdi, yapının 30 hücreli ve çift katlı olarak tasarlandığını, Çelebi Mehmed'in ölümüyle yarım kaldığını öne sürer¹. Avlunun kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerindeki merdivenler ve çok yüksek yapılmış dersane eyvanı da

1 E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806–855 (1403–1451 İL.cilt)* (İstanbul 1989), 95

buna işaret eder.

Cami ve türbenin çini, taş, ahşap, kalem işi, alçı, maden gibi akla gelebilecek her türlü bezeme tekniği ile baştan aşağıya tıpkı bir saray gibi özenle bezenmesi bugüne kadar gelebilen tek örnek olarak değerlendirilebilir. Bu tarz bir çalışma aynı zamanda dönemin siyasi ve ekonomik gücünün bir yansımasıdır.

Cami, türbe ve medrese olmak üzere her üç yapının tüm süsleme dekorunda aynı sanatçı grubunun çalıştığı anlaşılmaktadır. Usta isimleri yapıların çeşitli yerlerine yazılarak belgelenmiştir. Erken Osmanlı mimarisinde adı bilinen usta sayısı çok azdır. Mimarlarla beraber yapıların bezemesinde çalışan sanatçı veya ustalar genellikle anonim olarak kalmıştır. Bir yapı grubunun bütün süslemesinden sorumlu olarak tanıdığımız tek sanatçı Ali bin İlyas Ali'dir. Yeşil caminin hünkâr mahfilinin orta bölüme bakan yüzünde taş kitabede adı geçen Ali bin İlyas Ali, çini, kalem işi, ahşap, taş oyma, alçı olmak üzere külliye'deki bütün süslemeyi idare eden nakkaştır. Nakkaş Ali Timur'un beraberinde Semerkant'a götürdüğü sanatçılardan biridir. Anadolu'ya döndüğü zaman beraberinde getirdiği Tebrizli ustalarla Çelebi Mehmed'in Yeşil Külliye süslemelerinde çalışmıştır².

Medresede cami ve türbeye göre süsleme çok azdır. Sadece dışta pencere alınlıkları ve giriş eyvanında, içte ise batı eyvanının aynalı tonoz kısmında çini bezeme görülmektedir. Sivri kemerli pencere alınlıkları, taşın arasına firuze renkli, baklava, üçgen, kare şeklindeki çinilerin kakılması ile hareketlendirilmiştir.

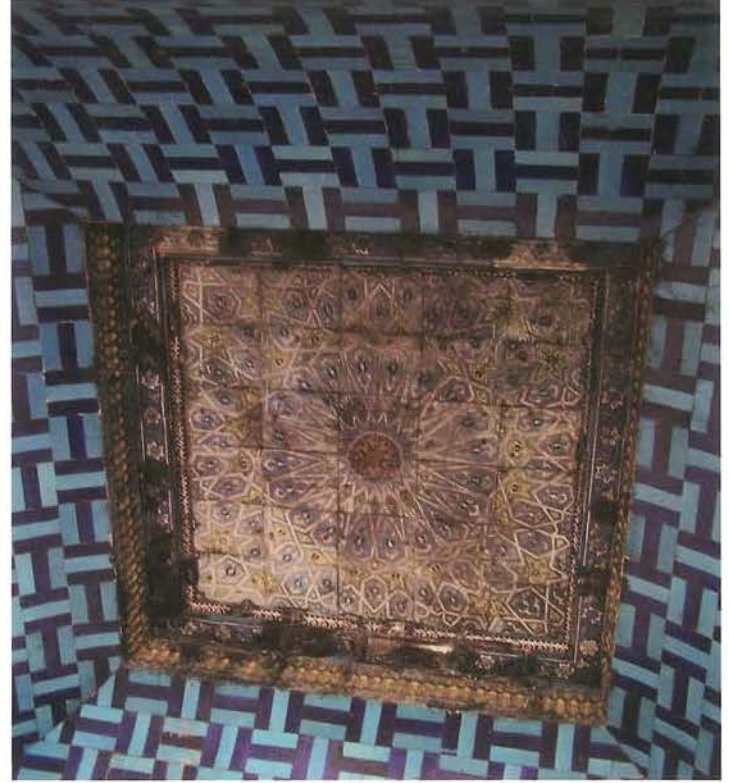
2 Gülrü Necipoğlu, "Anatolia and Ottoman Legacy", *The Mosque, Thames and Hudson*, (Londra 1994), 150

Resim2- Pencere alınlığı

Medresenin giriş kapısının üzerinde firuze ve lacivert renkte dikdörtgen çinilerle düzenlenen bir bezeme görülür. Bunlar Yeşil Türbe mihrabında gördüğümüz çini kompozisyonlar ile aynıdır ve olasılıkla buradan artan çiniler girişin üzerine rastgele yerleştirilmiştir.

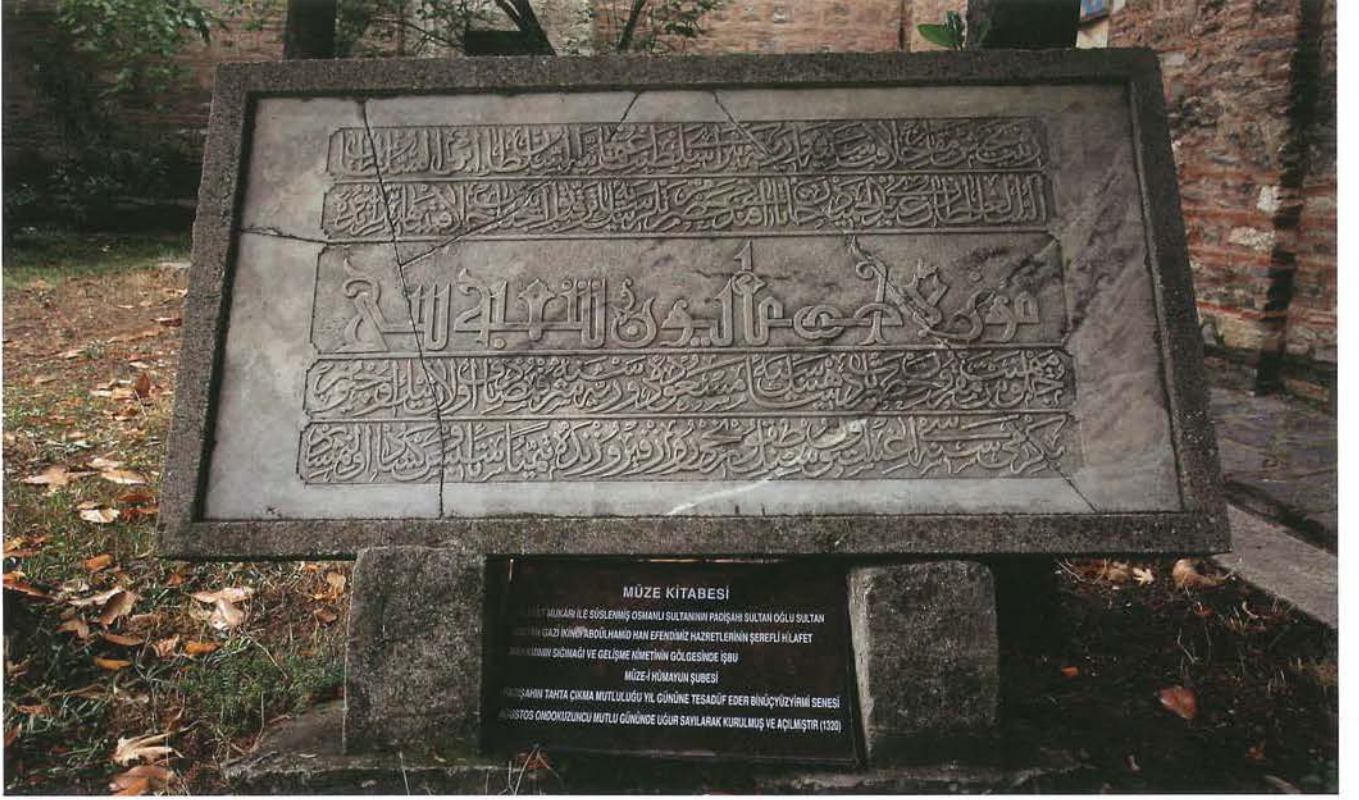
Batı eyvanının renkli sır tekniğinin uygulandığı çini kaplı örtüsü medresenin sadeliği ile tezat oluşturmaktadır. Tonozun ayna kısmında çini mukarnaslı çerçeve içinde çok kollu yıldız oluşturan geometrik bir düzenleme vardır.

Resim 3- Batı eyvanı aynalı tonoz

Yapının Müze Olarak Kullanımı

Bursa'da müze kurulması düşüncesi ilk olarak 1903 yılında Maarif Müdürü Azmi Beyin gayretleriyle oluşmuştu. Dönemin valisi olan Reşit Mümtaz Paşa'nın da eski eserlere ve anıtlara karşı ilgisi vardı. Bursa ve civarından toplanan eserlerle müze düşüncesi yavaş yavaş biçimlenmeye başlamıştı. 1 Eylül 1904 tarihinde ise Müze-i Hümayun Müdürü Osman Hamdi Bey, Bursa Erkek Lisesinin kimya atölyesinde, Müze-i Hümayun'un Bursa Şubesi olarak Bursa'daki ilk müzeyi hizmete açmıştır. Müzenin ilk çalışanları bu işi gönüllü olarak yürüten lisenin öğretmenleri ve memurlardır. Osman Hamdi Bey tarafından görevlendirilen G. Mendel tarafından müzenin bir de kataloğu hazırlanmıştı.

Resim 4- Müze kitabesi

Yeşil Medrese 1930 yılında onarılarak bütün eserler Erkek Lisesinden buraya getirilmiştir. Eserlerin teşhiri İstanbul Müzeleri Müdürü Aziz Ogan'ın yardımıyla yapılmış ve medrese müze olarak ziyarete açılmıştır. Bu dönemde İslam Eserleri ile Arkeolojik, Etnografik eserlerin tamamı burada sergileniyordu.

1971 yılında Çekirge'deki Kültür Park alanı içerisinde yeni bir müze binasının yapılması üzerine arkeolojik eserler buraya taşınmış ve 1972 yılında ayrı bir Arkeoloji Müzesi açılmıştır. Medrese binası da aynı yıl onarıma alınarak yeni bir düzenleme ile 22 Kasım 1975 tarihinde bu defa "Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi" olarak ziyarete açılmıştır. Mimari olarak zaten bir Türk-İslam eseri olan medrese, bu tarihten

günümüze kadar aynı nitelikte bir müze olarak hizmet vermektedir.

Müze Teşhiri

Müzenin bahçe girişinde müzenin kuruluş kitabesi vardır. Bu kitabe Bursa Müzesinin H.1320 M.1904 tarihinde Müze-i Hümayun Şubesi olarak açıldığı yazar.

Medresenin öğrenci odaları, eyvanları ve ana dershanesi teşhir alanı olarak kullanılmaktadır. Avlu etrafına sıralanan hücrelerden girişin batısındaki ilk mekân Hacivat Karagöz Odasıdır. Müzede zengin bir Karagöz koleksiyonu bulunmaktadır.

Resim 5- Karagöz odası

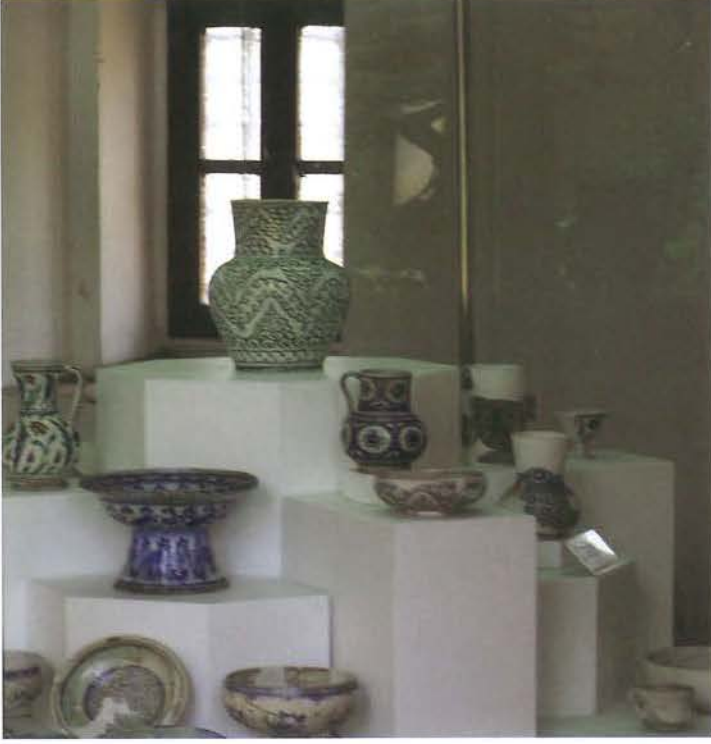
Karagöz oyunundaki figürler deve derisinden yapılmış olup kolları, ayakları, boynu ve bel kısımları hareketlidir. Renklidirler ve bazı yerlerinde delikler vardır. Karagöz ustası sopasını bu deliklerden geçirerek, ışık aracılığı ile figürleri perdeye yansıtır. Müzik bu oyunlara eşlik eder. Bir gölge ve hayal oyunudur. Bu odada Mandıra Sefası, Balık Oyunu, Salıncak Oyunu, Kanlı Nigar Oyunu, Hamamda Dayak Yeme Oyunu gibi oyunların figürleri sergilenmektedir. Aynı odada 19. yüzyıla tarihlenen Şam işi ahşap bir de dolap bulunmaktadır.

İkinci Oda - İslami Sikkeler: Müzede Sasani, erken İslam dönemine ait Emevi ve Abbasi sikkelerinden Osmanlı dönemine kadar birçok devlete ait sikkenin yer aldığı çok zengin bir koleksiyon bulunmaktadır.

İslam dünyasında sikke kestirmek hükümdarlığın göstergesiydi. Altın, gümüş ve bakırdan basılan bu sikkeler ait oldukları dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşantısını yansıtan önemli belgelerdir. İslami sikkede yazı ön plandadır ancak özellikle Beylikler ve Selçuklu dönemi sikkelerinde mühr-ü süleyman, şîr-i hurşid, çift başlı kartal, bağdaş kurarak oturmuş hükümdar gibi tasvirler de yer alır.

Müzede aynı kalıpta basılmış iki sikke ön yüzü ve arka yüzü yan yana konularak sergilenmiştir. Her sikkenin altında numarası vardır. Vitrinlerin yanında yer alan bilgi levhalarında sikkenin dönemi, darp senesi ve darp yeri gibi bilgiler yer alır.

Batı Eyvanı-Seramikler: Revak duvarına bitişik üç masa vitrini ve eyvanın ortasındaki vitrinde Selçuklu ve Osmanlı dönemine tarihlenen seramikler bulunmaktadır. Birinci vitrinde slip ve sgraffito tekniğinde seramiklerle süslenmiş seramik örnekleri yer alır. Müzeye müsadere yoluyla gelen iki adet balık figürlü Milet tipi tabak desen olarak az görülen örneklerdendir. Eyvanın ortasında yer alan dört tarafı camlı vitrinde 16. ve 17.yüzyıllara tarihlenen sır altı tekniğindeki Haliç tipi, Şam tipi ve Rodos tipi olarak gruplandırılan İznik seramikleri sergilenmektedir.

Resim 6- Seramikler

Üçüncü vitrinde yine mavi beyaz tipinde İznik seramikleri vardır. Osmanlı döneminde önemli bir çini üretim merkezi olan İznik'te İstanbul Üniversitesi Sanat tarihi Bölümü tarafından 1963 yılından günümüze kadar sürdürülmekte olan kazılar Osmanlı seramikleri konusunda birçok bilinmeyi aydınlatmıştır.

Üçüncü ve dördüncü Odalar- Dergâh Odaları: Camilerden ayrı bir yerde olan dergâhların içinde mescit, sema meydanı, şeyh odası, derviş hücreleri ve aşevi bulunurdu. Her tarikatın kendilerine özgü törenleri, inanışları, felsefeleri ve eşyaları vardı. Müzedeki iki odada dergâhlarda kullanılan bu eşyalar sergilenmektedir.

Celveti, Mısri ve Mevlevi Tarikatı tacı, derviş bastonları, çalpare, nefir, kudüm, ney gibi müzik aletleri, 15. yüzyıla

tarihlenen iki serpuş, buhurdan, şifa tası, zikir kemeri, derviş keşkülü gibi malzemelerle ahşap üzerine sedef kakma mücevher kutusu, sehpa ve çeşitli yazı sitilleriyle levhalar bulunmaktadır.

Resim 7- Derviş eşyaları

Dershane-Etnografik Eserler: Müzenin en geniş mekânı özellikle Bursa yaşamını sergileyen etnografik nitelikteki eserler için ayrılmıştır. Duvar vitrinlerinde genellikle 19. ve 20.yüzyıllara tarihlenen Beykoz cam eşyalar; laledan, lambalar, sürahiler yer alır. Yine büyük boy duvar vitrinlerinde Bursa ve köylerine ait geleneksel gelin ve damat giysileri vardır.

Resim 8- Gelin giysileri

Bu sergileme vitrinlerin içindeki mankenlerle yapılmıştır. Yeşil Türbenin 19. yüzyıla tarihlenen mihrap örtüsü ve kapı perdesi büyük boy cam duvar vitrinleri içine alınarak yine bu mekânda sergilenmektedir.

Bursa'nın dokuma sanayinin geliştiği bir şehir olarak Osmanlı sanatında ayrı bir yeri vardır. Ancak müzede bu dönemi yansıtan dokuma örnekleri çok azdır. 17. ve 19. yüzyıllara tarihlenen az sayıdaki çatma kumaşlar ve ipekli hereke kumaş parçaları bu az sayıdaki dokuma örneklerindendir.

Mekânın ortasındaki masa vitrinleri içinde el işlemleri; peşkir, uçkur, bohça, takılar yine Bursa'daki gelişmiş kahve kültürünü yansıtan kahve malzemeleri; fincanlar, porselen ve gümüşten fincan zarfları vardır.

Doğu Eyvanı- Madeni Eserler: Eyvanın ortasındaki vitrinde buhurdan, şamdan, güğümler, gülâbdan ve 14. yüzyıla tarihlenen bir Memluk şamdanı yer alır. Doğu revakında duvar boyunca yine üç vitrin yer alır. Birinci vitrinde ahşap üzerine gümüş ve sedef kakma tüfek, kama, barutluk, fişeklik;

ikinci vitrinde 18 ve 19. yüzyıllara tarihlenen kapı tokmakları; üçüncü vitrinde ise bayrak alemleri yer almaktadır.

Beşinci ve altıncı Odalar-El Yazmaları Odası: Bu odalardaki en önemli iki eser büyük boy Kuran-ı Kerim'dir. Biri 14. yüzyıla tarihlenen ve Memluk Sultanı Berkok'un Yıldırım Bayezid'e hediyesi olan Kur'an, diğeri ise 15. yüzyıl II. Murad dönemine tarihlenen Kur'an'dır. Oldukça büyük boyuttaki bu iki Kuran-ı Kerim tezhipli sayfaları ve zengin cilt süslemeleriyle müzenin en önemli eserlerindendir.

Resim 9 Kuran-ı Kerim

Ayrıca bu mekânlarda Levhalar, Karalama, Murakka, Delaili-ül Hayrat ve çeşitli yazı takımları bulunmaktadır.

Müzenin diğer odaları depo mekânı, güvenlik odası ve müze uzmanlarına ait bürolar şeklinde kullanılmaktadır.

Müze bahçesinin batı tarafında ise Bursa'nın çeşitli mahallelerinden toplanmış önemli kişilere ait mezar taşları ve kitabeler yer alır.

Resim 10- Bahçedeki mezar taşları

1956 yılında Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Bursa'daki mezar taşları ve kitabeler üzerine kapsamlı bir çalışma yapılmıştır. Bursa'da yaşamış önemli kişilere ait mezar taşları ile yine çeşitli yapılara ait son derece değerli kitabeler toplanarak Muradiye Türbelerinin bulunduğu bahçede teşhir edilmiş, kitabe ve mezar taşlarının yazıları Abdülbaki Gölpınarlı tarafından okunarak kendi el yazısı ile envanterlenmiştir³. 1985 yılında ise bunların içerisinde bazıları seçilerek Türk İslam Eserleri Müzesinin batı tarafına yeni bir düzenleme ile yerleştirilmiştir⁴. Müze bahçesinde yer alan Simavna Kadısı Şeyh Bedreddin'in oğlu Ahmed Paşa'ya ait mezar taşı (H.834/M.1430), taşların üzerinde mevliden bölümler bulunan mevlid yazarı Süleyman Çelebi'nin ilk yapılan kabrinin yan taşları, Fatih'in ressamı Nakkaş Sinan Bey'in mezar taşı bunlardan bazılarıdır.

Müzenin Genel Teşhir Düzeni

Medresenin öğrenci odaları, eyvanları, derşane kısmı, hatta revaklar müze teşhiri olarak kullanılmıştır. Odalar çok

küçük mekânlardır, en geniş mekân derşanedir. Eyvanlar ve revak kısımları açık mekânlar olduğu için eser teşhirine pek uygun olmamakla beraber bu mekânlarda gün ışığından en az zarar gören eserlerin sergilenmesine dikkat edilmiştir.

Müze genelinde ayaklar üzerine oturan, bir yüzü ya da dört tarafı camlı, altı yeşil renkli vitrinler kullanılmıştır. Bu vitrinlerde fon olarak beyaz zemin seçilmiş, içlerinde farklı boyutlardaki eserlerin teşhiri için çeşitli kademelerde kaideler kullanılmıştır. Sadece sikke odasında zeminde bordo renk tercih edilmiştir.

Eserleri tanıtıcı etiketler ve bilgi levhaları kullanılmıştır. Vitrin içindeki eserin önüne konulan etiketler eserin adı, dönemi gibi genel bilgiler verirken, duvarlara yerleştirilen levha yazılar daha geniş bilgileri kapsamaktadır.

Müzenin aydınlatılmasında doğal ve yapay ışık kullanılmıştır. Yapay aydınlatmada genelde vitrin içlerinde çeşitli boyutlardaki florasan lambalar, ışık esere direk yansımaz şekilde kullanılmıştır.

Türkiye'de kurulan en eski müzelerden biri olan Türk İslam Eserleri Müzesi çok zengin bir koleksiyona sahiptir. Mekân olarak müze teşhirine uygun değildir ancak özgün kullanımını yitirmiş medrese, imarethane gibi anıt eserlerin müze binası olarak değerlendirilmesi cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar görülmektedir.

Türk İslam Eserleri Müzesi Kültür Park içindeki Arkeoloji Müzesinin bünyesinde yer alan Bursa Müze Müdürlüğüne bağlıdır. Pazartesi hariç her gün ücretsiz olarak ziyarete açıktır.

³ Bu iki defter Türk İslam Eserleri Müzesi kütüphanesinde.

⁴ 4-13-18 Mayıs 1985 yılında Bursa Belediyesinin düzenlediği "Tarih İçinde Bursa 85" haftasında bu teşhir açılmış ve müze bahçesindeki mezar taşlarını içeren "Bursa'da Mezartaşı" isminde bir katalog basılmıştır.